

Piotr Szlanta (UNIWERSYTET WARSZAWSKI)

ORCID: 0000-0002-6573-2304

Nielubiany cesarz. Obraz Wilhelma II w karykaturze polskiej początku XX wieku*

DOI: 10.25951/8466

STRESZCZENIE

Cesarz Wilhelm II (1859–1941) należał do ulubionych celów ataków podejmowanych przez polską prasę satyryczną na przełomie XIX i XX w. Artykuł omawia wybrane przedstawienia Wilhelma z lat 1907–1915. Polscy karykaturzyści zarzucali mu głównie nienawiść wobec Polaków, brutalne łamanie ich praw oraz deprawację moralną (rzekoma homoseksualność). Taki negatywny obraz monarchy był reakcją na konsekwentną, bezwzględną politykę germanizacji uprawianą w zaborze pruskim wobec tamtejszych Polaków. Przyzwolenie na ostrą krytykę cesarza niemieckiego przez Polaków z Królestwa Polskiego miało na celu odwrócenie uwagi polskiej opinii publicznej od antypolskich posunięć samych władz rosyjskich. Krytyka Wilhelma II zaostrzyła się wraz z wybuchem wojny. Na karykaturach cesarz prezentowany był jako osoba odpowiedzialna za wybuch wojny i jej krwawy przebieg. Ilustracje sugerowały także jego chorobę psychiczną i konszachty z diabłem. Wojenny obraz monarchy nie był jednolity. Z jednej strony miał budzić grozę i oburzenie moralne, z drugiej zaś przekonanie odbiorców o tym, że jego plany pokonania Rosji i podboju świata są nierealistyczne.

SŁOWA KLUCZOWE: Wilhelm II, karykatury, kultura polityczna, I wojna światowa.

SUMMARY

Disliked Emperor. The Image of William II in the Polish Cartoons of the Early 20th Century

German emperor William II (1859–1941) belonged to the most popular targets of attacks undertaken by the Polish satirical press at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. The article discusses selected depictions of William II in the years 1907–1915. Polish cartoonists

* Artykuł powstał w wyniku badań przeprowadzonych w ramach realizacji grantu Narodowego Centrum Nauki nr 2018/29/B/HS3/02075.

from Russian and Austrian Poland stressed in their drawings William's hatred towards Poles, his brutal violation of their rights and his moral depravity (alleged homosexuality). Such a strong negative picture was a clear reaction to the consistent, ruthless policy of Germanization practiced in Prussian Poland under the auspices of William II, as the King of Prussia. By allowing the Polish satirical press from Russian Poland to criticize harshly the German emperor, Russian authorities tried to divert the attention of Polish public opinion from their own anti-Polish moves. The war images of William II were ambiguous. On the one hand, they aimed to arouse fear and moral indignation, on the other, to convince the viewers about his unrealistic plans to defeat Russia and conquer the world.

KEYWORDS: William II, cartoons, political culture, First World War.

Wstęp

Na przełomie XIX i XX w. w Europie nastąpił bujny rozwój prasy satyrycznej. Był to jeden z przejawów rodzącej się wówczas i zyskującej na popularności kultury masowej, a także procesu demokratyzacji stosunków społecznych i politycznych. Integralną, a nierzadko najważniejszą formę przekazu pism tego typu stanowiły ilustracje będące bieżącymi komentarzami do wydarzeń politycznych. Zjawisko to występowało również na ziemiach polskich, gdzie prasa satyryczna ukazywała się regularnie od lat sześćdziesiątych XIX w. (np. warszawska „Mucha”, krakowski „Diabeł” czy lwowski „Szczutek”). W przypadku zaboru rosyjskiego rozkwit tego typu wydawnictw nastąpił po zniesieniu cenzury, w trakcie rewolucji lat 1905–1907¹. Tylko pobieżny przegląd kilku tytułów prasowych z tego okresu jednoznacznie pokazuje, że jedną z najczęściej przedstawianych w formie karykatur postaci był cesarz niemiecki i król Prus Wilhelm II (1859–1941). Dotyczy to oczywiście prasy wydawanej w zaborze rosyjskim i austriackim, gdyż w zaborze pruskim powagi monarchy chronił kodeks karny, który przewidywał kary za obrazę majestatu².

¹ J. Myśliński, *Prasa polska w Galicji w dobie autonomicznej (1867–1918)*, w: *Prasa polska w latach 1864–1918*, red. J. Łojek, Warszawa 1976, s. 129–130; Z. Kmieciak, *Prasa polska w zaborze rosyjskim w latach 1905–1915*, w: tamże, s. 88. Patrz także: M. Tobera, *Satyra kultura polityczna. O prasie satyryczno-humorystycznej Królestwa Polskiego w latach 1905–1907*, w: *Spółczesność i polityka – dorastanie do demokracji. Kultura a w Królestwie Polskim na początku XX wieku*, red. A. Żarnowska, T. Wolsza, Warszawa 1993, s. 147–160; M. Tobera, „Wesołe gazetki”. *Prasa satyryczno-humorystyczna w Królestwie Polskiego w latach 1905–1914*, Warszawa–Łódź 1988, s. 54; B. Piątkowski, *Polska prasa satyryczno-humorystyczna w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa 1980.

² Cesarz był zresztą obiektem zainteresowania opinii publicznej, w tym satyryków i grafików, w całej Europie. Zob. np.: J. Rebentisch, *Die vielen Gesichter des Kaisers. Wilhelm II. in der*

W niniejszym artykule, na podstawie wybranych karykatur z kilku pism satyrycznych („Mucha”, „Kolce”, „Prusak”, „Śmigus”) i pocztówek pochodzących już z okresu Wielkiej Wojny, chciałbym przedstawić wybrane motywy używane w polskich karykaturach. Kolejne zagadnienie dotyczy powodów publikowania karykatur niemieckiego monarchy w polskich czasopismach satyrycznych. Istotne jest też, jakie cechy przypisywano monarsze i co planowano przez to osiągnąć. Wreszcie to, w jakim stopniu i kierunku wybuch wojny wpłynął na zmianę wizerunku kajzera w karykaturach publikowanych w Królestwie Polskim.

Zdegenerowany moralnie przeciwnik polskości

Podczas rewolucji 1905–1907 rozczarowana brakiem realnych i oczekiwanych przez aktywną część społeczeństwa ustępstw w kwestiach narodowych opinia publiczna winę za ten stan rzeczy zrzucała na rzekome weto Prus wobec przywrócenia Królestwu Polskiemu autonomii. Po kraju krążyły plotki o planach wkroczenia do Kongresówki wojsk niemieckich mających jakoby zapobiec rzekomej liberalizacji kraju i ustępstwom na rzecz Polaków czy o naciskach w tym duchu Wilhelma II na Mikołaja II³. Takie nastroje dobrze ilustruje rysunek z wydanej 14 lipca 1907 r. jednodniówki „Prusak”. Nosi ona tytuł „Zgrzyt pruski” (il. 1). Widać na nim cesarza niemieckiego, który wraz z carskim urzędnikiem ponownie spycha do grobu usiłującą się z niego wydostać „Autonomię Królestwa Polskiego”, mówiąc przy tym „Um Gotteswillen, lieber Buereukrat! Schować ją pod kamień choć jeszcze na lat sto. Ona Rosji krzywdy nie zrobi, ale mnie zgubi od razu. Schować na mój koszt! Ja płacę!”. Autor ilustracji niepowodzenie realizacji planów restauracji autonomii objaśniał płynącymi z zagranicy naciskami wspomaganymi sutymi łapówkami, wręczanymi przez Niemców carskim urzędnikom.

Jako wroga polskości i zwolennika hakaty przedstawiała cesarza karykatura zatytułowana „Nareszcie zrozumiał” opublikowana we lwowskim „Śmigusie”.

deutschen und britischen Karikatur 1888–1918, Berlin 2000; L. Reinermann, *Der Kaiser in England, Wilhelm II. und sein Bild in der britischen Öffentlichkeit*, Paderborn 2001; S. Peters, *Ansichten eines Kaisers. Wilhelm II in der deutschen Karikatur. Eine Studie zur Mentalität im Wilhelminischen Zeitalter*, St. Katharinen 2003.

³ Zob. np.: P. Szlanta, *Rewolucja lat 1905–1907 w Królestwie Polskim w świetle akt niemieckiego konsulatu z Warszawy*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2019, t. 26, s. 85–98; S. Kalabiński, F. Tych, *Czwarte powstanie czy pierwsza rewolucja. Lata 1905–1907 na ziemiach polskich*, Warszawa 1969, s. 227–238.

Il. 1. Zgrzyt pruski

Źródło: „Prusak” 1907, 14 lipca.

W numerze z 15 stycznia 1907 r. cesarz ubrany w mundur galowy jednego z pułków kawalerii gwardii rozwiązuje ze Śmigusem, rogatą postacią będącą personifikacją czasopisma, rebus zapisany na tablicy (il. 2). Podpis pod ilustracją brzmi:

Śmigus: Władco szanowany! W braku podróży... nowa zabawka: rebus!
 / Wiluś: Dobrze, ale co to znaczy? /
 Śmigus: Proszę uważać: „ha” -- „kat”-
 „a”-„a wście-- „kły”- „pies” / Wiluś:
 Wiem, wiem! „Hakata a wściekły pies to jedno!” /
 Śmigus: Pyszne! ale jaka szkoda, że Wasza Cesarska Mość przez tyle czasu nie mógł tego zrozumieć!

Karykaturzysta sugeruje, co zresztą występowało w wielu innych przekazach ikonograficznych, że niemiecki monarcha jest protektorem niemieckiej organizacji nacjonalistycznej, która za główny cel stawiała sobie germanizację wschodnich prowincji państwa pruskiego, a więc ponosi też odpowiedzialność za pozbawianie polskich poddanych prawa do zachowania własnego języka, kultury i tożsamości narodowej. Podpis nawiązuje także do pasji podróżniczej cesarza, który z rzadka bywał w stołecznym Berlinie i rezydencjalnym Poczdamie⁴.

W tym samym okresie, tj. w latach 1906–1909, opinią publiczną w Niemczech wstrząsnęła tzw. afera Eulenburga. Nazwę wzięła od osoby Philippa von Eulenburga, najbliższego przyjaciela Wilhelma II i bardzo wpływowego wysokiego urzędnika państwowego. Eulenburga oraz kilka innych osób z bliskiego kręgu znajomych cesarza publicznie oskarżono o homoseksualizm. Był on wówczas karalny, a sam cień podejrzenia o nieheteronormatywne zachowania osób publicznych gwałtownie i nieodwołalnie kończył ich karierę⁵. Panującą wówczas w Niemczech atmosferę skandalu i sensacji podsycalo kilka toczących się równolegle

⁴ P. Szlanta, *Wilhelm II. Ostatni z Hohenzollernów*, Warszawa 2015, s. 69–82.

⁵ Szerzej patrz: M. Kohlrausch, *Der Monarch im Skandal. Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie*, Berlin 2005; tenże, *Homoseksualizm, wielka polityka i media. Skandal wokół Eulenburga 1906–1909*, „Przegląd Historyczny” 2007/3, t. 98, s. 397–417; P. Winzen, *Das Ende der Kaiserherrlichkeit. Die Skandalprozesse*

procesów sądowych, szczególnie relacjonowanych przez media. Cień podejrzeń o homoseksualność padł i na samego cesarza. Skandal obyczajowy wykorzystali niechętni kajzerowi graficy i wydawcy pism satyrycznych, poprzez przedstawianie Wilhelma II jako osoby moralnie upadłej, motyw ten wykorzystywano i w kolejnych latach. W lutym 1911 r. w liście do berlińskiej centrali warszawski konsul Rzeszy August von Brück narzekał na to, że „Jego Wysokość jest dla prasy polskiej, szczególnie dla czasopism ilustrowanych, ulubionym przedmiotem nieprzyzwoitych dowcipów”⁶. Podał przy

Il. 2. „Nareszcie zrozumiał”

Źródło: „Śmigus” 1907, z 15 stycznia.

tym przykład z niedawnego wydania „Muchy”, która nawiązywała do toczącej się Holandii dyskusji nad polityką obronną kraju i celowością budowy twierdzy w Flissyndze. Na obrazku (il. 3), przedstawiającym typowy holenderski krajobraz z wiatrakami w tle, obejmujący czytającą mapę królową Holandii Wilhelminę, cesarz niemiecki radzi jej: „Zabezpiecz się jedynie od przodu, to jest od morza kochana Wilhelminko”. Na jej pytanie: „A tyły?” odpowiada: „Tyły pozostaw mnie – wiesz przecież, że jestem od tego specjalistą”. Publikacja tego rysunku wywołała oburzenie niemieckich dyplomatów, którzy choć nie pada to wyraźnie w wymianie korespondencji z centralą – musieli ją uznać za aluzję do rzekomych homoseksualnych skłonności Wilhelma II, a sformułowanie o tyłach – za odniesienie do seksu analnego.

Polska opinia publiczna przyzwyczajona była do antypolskich mów cesarza podobnych do tej, którą wygłosił we wrześniu 1894 w Toruniu czy w czerwcu 1902 r. w Malborku. Do ostatniego przed wybuchem I wojny światowej zgrzytu na linii Wilhelm II – Polacy doszło w wyniku słów wypowiedzianych przezeń na

um die homosexuellen Berater Wilhelms II. 1907–1909, Köln 2010; N. Domeier, *Der Eulenburg Skandal. Eine politische Kulturgeschichte des Kaiserreichs*, Frankfurt am Main 2010.

⁶ List Brücka do Bethmanna-Hollwega z 4.02.1911 r., Politische Archiv des Auswärtiges Amtes, Berlin, R.10858, Russland 83/8. Akte betreffend Polnische Presse, Bd. 21.

Il. 3. „Flisynga”

Źródło: „Mucha” 1911, 3 lutego.

Il. 4. „Podczas pobytu u hr. Larischa w Karwinie na Szlązku austriackim”

Źródło: „Kolce” 1913, 18 października.

Śląsku Cieszyńskim w październiku 1913 r.⁷ Monarcha gościł tam zaproszony na polowanie przez hr. Larischa. Podczas wymiany zdań z burmistrzem Karwiny na wieść o tym, że mieszka tam dużo Polaków, miał powiedzieć, że muszą być oni zapewne źle traktowani przez władze. Karykatura opublikowana w „Kolcach” w wydaniu z 18 października 1913 r. zatytułowana „Podczas pobytu u hr. Larischa w Karwinie na Szlązku austriackim” przedstawia właśnie tę scenę (il. 4). Butny Wilhelm II rozmawia ze stojącym na chwiejnych nogach i wyglądającym na przestraszonego burmistrzem miasta Stańką, podczas gdy za jego plecami gospodarz, hr. Larisch ogląda się za siebie, zerkając na smutnych i pasywnych polskich szlachciców, ubranych dla podkreślenia przynależności narodowej w staropolskie kontusze. „Wiluś (do burmistrza Stańka, wobec oznajmienia największej liczby mieszkańców narodowości polskiej): » – I wy także macie Polaków? W takim razie musicie tę hołotę bić porządnie!« / Hr Larisch (w otoczeniu polskich magnatów): »Oooo!!«”. Poza agresywną posta-

⁷ Szerzej zob.: P. Szlanta, *Podwójnie obcy. Cesarz Wilhelm II w oczach Polaków z Galicji i Królestwa Kongresowego 1907–1913*, w: *Między polityką, historią a pamięcią historyczną. Studia z dziejów Polski okresu porozbiorowego*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2015, s. 260–262.

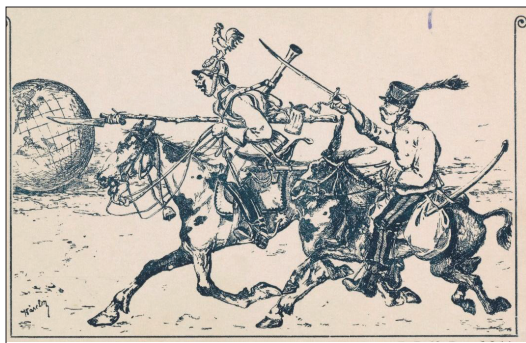
wą Wilhelma II wobec Polaków, pokazywaną nawet podczas pobytu za granicą, warto podkreślić bierną postawę polskiej magnaterii, która w swej lojalności wobec monarchy, sparaliżowana strachem, nie śmiała zaprotestować przeciwko jawnej i brutalnej niesprawiedliwości.

Opętany kabotyn. Obraz Wilhelma II po wybuchu wojny

Po wybuchu wojny na obszarze Królestwa Polskiego całkowicie puścili wszelkie dotychczasowe hamulce polskich karykaturzystów wobec niemieckiego monarchy. Kajzera przedstawiano jako wichrzyciela wojennego i szaleńca, osobę chorą psychicznie i będącą wysłannikiem piekieł. Jego obraz nie był jednak jednolity. Z jednej strony miał budzić grozę i oburzenie moralne, z drugiej zaś piętnowano jego nierealistyczne plany pokonania Rosji i podboju świata.

Na widokówce „Don Kichot – zdobywca Europy!” widzimy Wilhelma II i Franciszka Józefa I upozowanych na Don Kichota i Sancho Pansę (il. 5). Szarżują oni na kulę ziemską. Trudno jednak oczekiwać ich sukcesu. Wilhelm zamiast lancy dzierży kij z umocowanym na nim nożem, a przez pierś poza kuflem na piwo przewieszona jest stara flinta. Wspomaga go na osiołku stary Franciszek Józef I, wymachujący szabłą. Zestawienie obu cesarzy, w którym Habsburg gra rolę pomocnika Hohenzollerna, było często stosowanym zabiegiem propagandy państw ententy. Wskazywano tym samym na wiodącą rolę Niemiec i słabość monarchii naddunajskiej podporządkowanej i wykorzystywanej przez potężnego sojusznika z północy. Komiczności scenie dodaje jeszcze przyozdobienie hełmu Wilhelma II kogutem, a kepi Franciszka Józefa I pawim piórem.

Do rzekomego szaleństwa Wilhelma II nawiązuje poczłótkówka „Finał podboju świata” (il. 6). Cesarz powożący rydwaniem wjeżdża przez bramę triumfalną. Jednak nie jest to brama, pod jaką chcieliby przejechać po zwycięskiej wojnie.

Il. 5. „Don Kichot – zdobywca Europy!”

Il. 6. „Finał podboju świata”

Źródło: Biblioteka Narodowa, polona.pl.

Il. 7. Wielkanoc

Źródło: Biblioteka Narodowa, polona.pl.

Wyraźnie wymęczona i przystrojona jak do karawanu szkapa ciągnie bowiem uszkodzony pojazd w kierunku zakładu dla psychicznie chorych w podwarszawskich Tworkach. Tam jest – zdaniem autora karykatury – miejsce dla tego opętanego chorą i niemożliwą do realizacji wizją podboju świata człowieka.

Do postaci Wilhelma II nawiązywali także autorzy widokówek z okazji pierwszych podczas wojny świąt Wielkiej Nocy (il. 7). Płaczący Wilhelm II spogląda z przerażeniem z rozbitego wielkanocnego jajka na bagnety przygotowane do zadania mu ostatecznego ciosu. Aby zapobiec swej nieuchronnej śmierci, monarcha przyznaje się do porażki i powiewa chusteczką z wyszytym monogramem, sygnalizując tym wyraźnie gotowość do kapitulacji. Takie optymistyczne nastroje wzmocnił z pewnością upadek twierdzy przemyskiej, do którego doszło niecałe dwa tygodnie przed przypadającymi w 1915 r. na 4–5 kwietnia świątami Wielkiej Nocy według kalendarza gregoriańskiego.

Karykatura autorstwa Henryka Augusta Nowodworskiego (1875–1930) zatytułowana „Krwawy pajac” (il. 8) przedstawia Wilhelma w stanie szaleństwa. Obłąkańczy wyraz skrzywionej twarzy i szeroko otwarte, podeszłe krwią oczy

budzą niepokój widza. Wokół, przyozdobionej pruską pikielhauką i czapką błazna, głowy roztaacza się krwawa aureola, na której widać własnoręczny podpis kajzera. Autor karykatury jednoznacznie obarczył Wilhelma II winą za rozpętanie wojny, która z każdym miesiącem pochłaniała nowe ofiary, a której koniec trudno było dostrzec.

Podsumowanie

Wybór omówionych powyżej karykatur nie jest reprezentatywny, nie pozwala na to ani organiczna objętość niniejszego artykułu, ani bogactwo przedstawień ikonograficznych Wilhelma II występujących w polskiej prasie satyrycznej przełomu XIX i XX w. Kajzer należał do osób najczęściej przedstawianych graficznie w polskiej prasie satyrycznej tego okresu, zwłaszcza w zaborze rosyjskim. Można pokusić się o wymienienie kilku przyczyn takiego stanu rzeczy. Z jednej strony było to bezsprzecznie wyrazem dezaprobaty, a także po części bezsilności z powodu polityki germanizacyjnej konsekwentnie prowadzonej w zaborze pruskim. Z drugiej – co potwierdzają np. opinie niemieckich i austro-węgierskich dyplomatów z Warszawy – zezwalając na ostrą krytykę osoby cesarza w polskich mediach, kanalizowano, czy też raczej starano się kanalizować, nastroje społeczne w Kongresówce, odwracając uwagę od nieprzychylnego polskim postulatów stanowiska władz rosyjskich.

Odnosząc się do sposobu relacjonowania przez polską prasę afery w Zabern z przełomu lat 1913 i 1914, kiedy to w alzackim miasteczku doszło do wystą-

Il. 8. „Krwawy pajac”

Źródło: Biblioteka Narodowa, polona.pl.

pień wojska przeciwko ludności cywilnej⁸, konsul Austro-Węgier w Warszawie Leopold Andrian pisał do wiedeńskiej centrali:

Z jednej strony zabawne jest obserwowanie jak tłumiony przez Rosjan żelazną ręką Furor Polonicus znajduje swe ujście tam, gdzie nie grożą mu żadne kary za wybuchy narodowego temperamentu, z drugiej zaś samorzutnie nasuwa się pytanie czy praktyka rosyjskiej cenzury tłumienia w drakoński sposób wszelkiej krytyki rosyjskich władz, przy równoczesnym przyzwoleniu na najbardziej prowokacyjne ataki przeciw zagranicznym rządóm [...] rzeczywiście tak służy zachowaniu autorytetu i utrzymaniu w ryzach polskości, jak zdają się wierzyć odpowiednie władze rosyjskie⁹.

Ocena ta odnosiła się także – a może przede wszystkim – do satyrycznych przedstawień cesarza Wilhelma II. Część pism, np. „Mucha” czy „Kurier Świąteczny”, z powodu bezpardonowych ataków na cesarza okresowo nie mogła być rozprowadzana w Niemczech¹⁰.

Po wybuchu Wielkiej Wojny do katalogu zarzutów przedstawianych także w formie ikonograficznej, w tym na pocztówkach, doszły oskarżenia o jej wywołanie, obłąd czy konszachty z diabłem. Po sierpniu 1914 r. rosyjska cenzura zdjęła już jakiegokolwiek ograniczenia w krytyce osoby niemieckiego monarchy. Prezentowane wyżej wizerunki miały i tę – trudną jednak do uchwycenia źródłowo funkcję – że pozwalały ich odbiorcom poprzez śmiech choć na chwilę oswoić grozę wojny i zapomnieć o poczuciu strachu i bezradności wobec zmagających na niespotykaną dotąd skalę, wobec których pojedynczy człowiek był całkiem bezbronny. Od lata 1914 r. zmienił się także nośnik karykatur. Rysunki przedstawiające Wilhelma II pojawiły się bowiem na pocztówkach i to od razu w dużej różnorodności, co świadczy – moim zdaniem – o nośności społecznej tego wątku propagandy.

Propagandowe ataki wymierzone w osobę niemieckiego monarchy podejmowane z obszaru zaboru rosyjskiego i austriackiego bazowały na silnych antyniemieckich resentymencie panujących w Królestwie Polskim¹¹. Liczba i różnorod-

⁸ Szerzej zob. np.: P. Szlanta, „Godzina Marsa” w Alzacji. Afera Zabern 1913/1914, „Prace Historyczne” R. 2018, z. 4, nr 145, s. 823–840; www.ejournals.eu/Prace-Historyczne/2018/Numer-4/art/12549/ (dostęp: 22.02.2022).

⁹ List Andriana do Berchtolda z 20.12.1913, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiedeń, PA XXXVIII, 36, Konsulat Warschau 1913.

¹⁰ M. Tobera, „Wesołe gazetki”. *Prasa satyryczno-humorystyczna*, s. 227.

¹¹ O stereotypach we wzajemnym postrzeganiu Polaków i Niemców zob.: W. Wrzesiński, *Sąsiad czy wróg? Ze studiów nad kształtowaniem obrazu Niemca w Polsce w latach 1795–1939*, Wrocław 1992; T. Szarota, *Niemcy i Polacy. Wzajemne postrzeganie i stereotypy*, Warszawa 1996; H. Orłowski, „*Polnische Wirtschaft*”. *Nowoczesny niemiecki dyskurs o Polsce*, Olsztyn 1998.

ność odnoszących się do Wilhelma II motywów propagandowych skierowanych do polskiego odbiorcy wskazują na dużą popularność takiej tematyki i faktyczną niechęć czy wręcz nienawiść części polskiej opinii publicznej zaboru rosyjskiego wobec niemieckiego cesarza. Miały one u odbiorcy automatycznie i podświadomie budzić skojarzenia z takimi hasłami jak zbrodnia, agresja, bezduszość, szatan, Antychryst, potwór, kat, bandyta czy głupiec, obłąkany, opętany, szaleniec. Obraz ten został jeszcze bardziej zradykalizowany po wybuchu wojny. Przykład – w niektórych okresach gotów byłbym powiedzieć – kampanii prasowej wymierzonej w Wilhelma II jako osobę firmująca i współodpowiedzialną za politykę germanizacji dobrze pokazuje zmianę nastawiania opinii publicznej do samej instytucji monarchii na początku XX w. i dowód wzrostu tendencji demokratycznych w polskim społeczeństwie. Władca nie był już bowiem traktowany jako pomazaniec boży, ale jak człowiek z krwi i kości, ze wszystkimi jego słabościami i przywarami. Odzierało go to z majestatu i torowało drogę do zastąpienia monarchy wybieranym urzędnikiem. Ilustracje satyryczne odegrały – jak sądzę – w tym procesie przemian kultury politycznej niebagatelną rolę¹². Niechęć do cesarza Wilhelma II, która wyrażała się także w karykaturach, była jednym z elementów łączących polskich polityków różnych opcji. Taki stan rzeczy potwierdzają też inne typy źródeł, np. artykuły prasowe, listy, wspomnienia, dzienniki czy korespondencja dyplomatyczna¹³.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła

Archiwalia

Politische Archiv des Auswärtiges Amtes, Berlin, R.10858, Russland 83/8. Akte betreffend Polnische Presse, Bd.21

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wiedeń, PA XXXVIII, 36, Konsulat Warschau 1913.

Prasa

„Mucha”

„Kolce”

„Śmigus”

¹² Zob. także: D. Szymczak, *Między Habsburgami a Hohenzollernami. Dynastie państw zaborczych w oczach społeczeństwa polskiego podczas I wojny światowej*, „Studia Historica Slavo-Germanica” 2006–2007, t. 27, s. 217–234.

¹³ Szerzej patrz: Piotr Szlanta, *Polakożerca kontra wrogowie Rzeszy. Cesarz Wilhelm II i Polacy 1888–1918*, Warszawa 2019.

„Prusak”

Opracowania

- Domeier N., *Der Eulenburg Skandal. Eine politische Kulturgeschichte des Kaiserreichs*, Frankfurt am Main 2010.
- Kalabiński S., Tych F., *Czwarte powstanie czy pierwsza rewolucja. Lata 1905–1907 na ziemiach polskich*, Warszawa 1969.
- Kohlrausch M., *Der Monarch im Skandal. Die Logik der Massenmedien und die Transformation der wilhelminischen Monarchie*, Berlin 2005.
- Kohlrausch M., *Homoseksualizm, wielka polityka i media. Skandal wokół Eulenburga 1906–1909*, „Przegląd Historyczny” 2007/3, t. 98, s. 397–417.
- Orłowski H., *„Polnische Wirtschaft”. Nowoczesny niemiecki dyskurs o Polsce*, Olsztyn 1998.
- Peters S., *Ansichten eines Kaisers. Wilhelm II in der deutschen Karikatur. Eine Studie zur Mentalität im Wilhelminischen Zeitalter*, St. Katharinen 2003.
- Piątkowski B., *Polska prasa satyryczno-humorystyczna w Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Warszawa 1980.
- Rebentisch J., *Die vielen Gesichter des Kaisers. Wilhelm II. in der deutschen und britischen Karikatur 1888–1918*, Berlin 2000.
- Reinermann L., *Der Kaiser in England, Wilhelm II. und sein Bild in der britischen Öffentlichkeit*, Paderborn 2001.
- Szarota T., *Niemcy i Polacy. Wzajemne postrzeganie i stereotypy*, Warszawa 1996.
- Szlanta P., *Podwójnie obcy. Cesarz Wilhelm II w oczach Polaków z Galicji i Królestwa Kongresowego 1907–1913*, w: *Między polityką, historią a pamięcią historyczną. Studia z dziejów Polski okresu porzoborowego*, red. W. Łazuga, S. Paczos, Poznań 2015, s. 253–265.
- Szlanta P., *Polakożerca kontra wrogowie Rzeszy. Cesarz Wilhelm II i Polacy 1888–1918*, Warszawa 2019.
- Szlanta P., *Rewolucja lat 1905–1907 w Królestwie Polskim w świetle akt niemieckiego konsulatu z Warszawy*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2019, t. 26, s. 85–98.
- Szymczak D., *Między Habsburgami a Hohenzollernami. Dynastie państw zaborczych w oczach społeczeństwa polskiego podczas I wojny światowej*, „Studia Historica Slavo-Germanica” 2006–2007, t. 27, s. 217–234.
- Tobera M., *Satyra a kultura polityczna. O prasie satyryczno-humorystycznej Królestwa Polskiego w latach 1905–1907*, w: *Społeczeństwo i polityka – dorastanie do demokracji. Kultura polityczna w Królestwie Polskim na początku XX wieku*, red. A. Żarnowska, T. Wolsza, Warszawa 1993, s. 147–160.
- Tobera M., *„Wesołe gazetki”. Prasa satyryczno-humorystyczna Królestwa Polskiego w latach 1905–1914*, Warszawa–Łódź 1988.
- Winzen P., *Das Ende der Kaiserherrlichkeit. Die Skandalprozesse um die homosexuellen Berater Wilhelms II. 1907–1909*, Köln 2010.

Wrzesiński W., *Sąsiad czy wróg? Ze studiów nad kształtowaniem obrazu Niemca w Polsce w latach 1795–1939*, Wrocław 1992.

www.ejournals.eu/Prace-Historyczne/2018/Numer-4/art/12549/ (dostęp: 22.02.2022).

O autorze:

dr hab Piotr Szlanta – historyk, profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Stacja Naukowa Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu.

Zainteresowania badawcze: dzieje Polski i krajów niemieckojęzycznych w XIX i XX w., I wojny światowej, kolonializmu.

email: pszlanta@uw.edu.pl

